

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ РЕГІОНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Інтеграція економіки України у європейську економічну систему актуалізує питання економічної безпеки держави, яка є найважливішою якісною характеристикою економічної системи будь-якої країни, та забезпечує незалежність економіки, її стабільність, стійкість та здатність до сталого розвитку.

В умовах перманентних кризових явищ в найбільш важливих сферах життєдіяльності нашої країни, нестабільної політичної ситуації та посилення зовнішніх загроз особливого значення набуває формування адекватної сучасності системи забезпечення інтересів громадян, суспільства, держави.

Дослідженню проблематики економічної безпеки держави, вивченню окремих її складових присвячені дослідження таких вчених, як Бінько І., Варналій З., Власюк О.С., Геєць В., Жаліло Я., Мішина І. Г., Пастернак-Таранущенко Г.А., Мунтіян В., Шевченко Л. та ін.

Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки держави, визначення загроз, розробляли Сухоруков А.І., Харазішвілі Ю.М., Тимошенко О.В., Чехович Г.Т., Шиян Д.В., Шлемко В.Т. та ін.

Актуальність проблеми забезпечення економічної безпеки в регіональному аспекті підкреслені у роботах таких дослідників, як Дічек О.І., Криленко В.І., Резніков О.Л. Ткач В.О., Флейчук М.І., Янків М.Д. та ін.

Водночас, незважаючи на значну кількість напрацювань, загострення економічних проблем держави та регіонів, як її складових ланок, надзвичайно актуалізують питання виявлення загроз та пошуку шляхів виходу з кризи на місцевому рівні. Тому **метою даного дослідження є ідентифікація загроз економічній безпеці на прикладі Чернігівської області.**

Визначення загроз економічній безпеці має першочергове значення під час створення економічної безпеки регіонів, яка є складовою системи економічної безпеки країни загалом, оскільки саме від цього залежить вироблення ефективних засобів її реалізації та захисту.

Незважаючи на численні публікації, серед українських вчених єдиного визначення поняття «економічна безпека» не існує. що потребує з'ясування та уточнення сутності даної категорії для проведення подальшого дослідження. Трактуювання терміну «економічна безпека держави» наведено автором у таблиці 1.

Таблиця 1

Дефініційне визначення поняття «економічна безпека держави»

Автор і джерело	Сутність та зміст дефініційного визначення поняття
1	2
Варналій З. С. [3, с. 141]	Економічна безпека визначається можливістю держави відстоювати та забезпечувати інтереси власних громадян всупереч будь-яким інтересам та процесам у зовнішньому середовищі

1	2
Власюк О.С. [4, с. 45].	Економічна безпека - складна поліструктурна наука про безпеку соціально-економічних систем різних рівнів ієрархії (особа, домашнє господарство, галузь, регіон, сектор економіки, національна економіка, світове господарство)
Єрмошенко М. М. [6, с. 26].	Економічна безпека є такий стан економічного механізму держави, який характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери
Мішина І. Г. [8, с. 89-96].	Економічна безпека – економічні відносини, горизонтальні і вертикальні, між державою, регіонами, підприємствами й окремими індивідами з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється ефективно задоволення потреб і гарантований захист інтересів усіх суб'єктів економіки, навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів
Пастернак-Таранущенко Г.А. [10, с.29]	Економічна безпека – це стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення, розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців.
Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. [11, с.8]	Економічна безпека - стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави.

Узагальнення результатів досліджень вітчизняних науковців в контексті визначення сутності поняття економічна безпека держави в регіональному її прояві дозволяє визначити, що під терміном «економічна безпека регіону» розуміється здатність регіональної влади забезпечити конкурентоздатність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури ([7,9]).

В даному дослідженні, відповідно до принципів теорії сталого розвитку, із застосуванням системного та синергетичного підходів, на рисунку 1 визначено та візуалізовано засади забезпечення економічної безпеки, місце економічної безпеки регіону в системі економічної безпеки країни, складові, завдання та принципи.

Отже, відповідно до мети даного дослідження, необхідно більш детально розглянути зміст складових економічної безпеки регіону. Узагальнення результатів досліджень, дозволило автору основними складовими

Рис. 1 - Домінанти забезпечення економічної безпеки регіону в системі економічної безпеки країн (розроблено автором на основі [1; 2])

економічної безпеки регіону визначити такі:

- **виробнича безпека** - стан виробничої сфери регіону, за якого забезпечується максимально ефективно використання наявних виробничих потужностей у регіоні, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності регіональної, та, відповідно, національної економіки;
- **соціально - демографічна безпека** - це стан розвитку, за якого забезпечується гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку статі, рівня доходів, сприяння розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу регіону, а також стан захищеності населення та ринку праці від демографічних загроз;
- **енергетична безпека** - це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів регіону, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів;
- **зовнішньоекономічна безпека** - це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності регіону національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки регіону завдяки його активній участі у територіальному розподілі праці;
- **інвестиційно-інноваційна безпека** - це стан економічного середовища у регіоні, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в регіоні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації регіональної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості;
- **продовольча безпека** - це стан виробництва та забезпеченості продуктами харчування в регіоні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства;
- **фінансова безпека** - це стан фінансової системи регіону та країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку регіону, забезпечується його стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни загалом.

За обставин поглиблення міжрегіональних диспропорцій розвитку, скорочення інвестицій, зменшення обсягів виробництва, погіршення якості життя населення, відсутності передумов економічного зростання, одночасно з стратегічним плануванням розвитку територій, вкрай необхідно приділяти значну увагу питанням забезпечення економічної безпеки регіонів як складової економічної безпеки держави .

Але у цьому контексті дослідники відмічають наявність правового дисонансу (обґрунтовано у [12]), що пов'язано тим, що у Законі України «Про основи національної безпеки України» ([1, ст.3]), безпека

регіонів, адміністративно-територіальної одиниці і територіальних громад не є об'єктом національної безпеки в Україні, а територіальні інтереси не входять до системи національних інтересів. Відповідно, можемо зробити висновок, що головною передумовою ефективності системи забезпечення економічної безпеки регіону є її узгодженість з загальнонаціональними інтересами та цілями економічної політики.

Загальновизнаним є факт, що діагностика економічної безпеки проводиться з метою виявлення потенційних або існуючих загроз, їх об'єктивної оцінки та розробки комплексу адекватних заходів щодо усунення наслідків.

В цьому контексті доцільно зазначити, що *загрозами* економічній безпеці регіону слід вважати наявні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної системи регіону, національних цінностей, життєзабезпечення населення та окремої особи.

Аналіз досліджень і публікацій в сфері проведення оцінки економічної безпеки регіонів доводить, що єдиної методики не існує (досліджено у [5; 7; 9]), тому загальноприйнятим є виділяти такі загальні індикатори економічної безпеки (запропоновано у [13]):

- валовий регіональний продукт (ВРП);
- рівень безробіття;
- рівень та якість життя;
- обсяг капітальних інвестицій;
- зовнішньо-економічна діяльність;
- стан демографічних процесів.

Отже, задля визначення загроз економічній безпеці регіону з метою прийняття регіональними органами влади обґрунтованих рішень необхідно проводити моніторинг зазначених індикаторів економічної безпеки, який передбачав би передусім фактичне відстеження, аналіз і прогнозування визначених економічних показників.

Для проведення дослідження обрано Чернігівську область, яка знаходиться на крайній півночі України, та є однією з найбільших (5,3% площі України) за територією, при цьому має найменшу щільність населення – 33 особи на км² (для порівняння: по Україні – 75 осіб на км²).

Одним з основних показників, що характеризує рівень економічного розвитку регіону, є ВРП. З огляду на те, що регіони України значно відрізняються за площею та населенням, то для узагальнення стандартних даних будемо аналізувати динаміку зазначеного показника у розрахунку на одну особу (рис.2).

Порівняння обсягів ВРП Чернігівської області за період 2004 – 2012 рр. показує, що протягом вказаного періоду спостерігається стійке збільшення обсягів ВРП у розрахунку на 1 особу у фактичних цінах. Однак частина дослідників вважають, що така позитивна динаміка пояснюється не збільшенням виробництва, а насамперед, від'ємним сальдо приросту

населення, що деякою мірою підтверджується відсутністю стійкої динаміки зростання індексу фізичного обсягу ВРП.

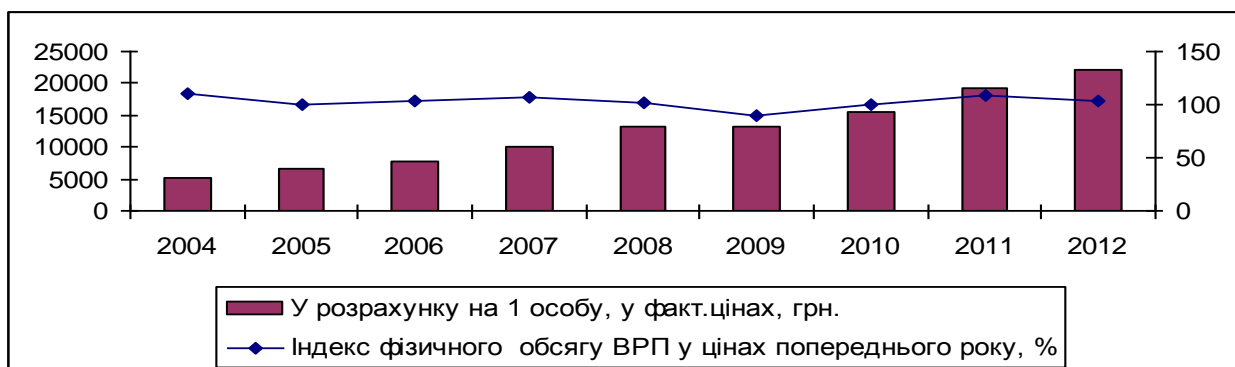

Рис.2 Динаміка ВРП Чернігівської області за 2004-2012 рр. *

* Джерело: обчислено та побудовано автором за даними, приведеними у статзбірниках [17; 18]

Найменше значення даного показника спостерігалось у 2009 році - 89,6%. Необхідно відмітити, що протягом періоду, що аналізується, значення показника ВРП у розрахунку на 1 особу у Чернігівській області значне менше середнього ВРП по Україні (у 2012 р. – 69 % від середнього по країні).

Таблиця 2

Індикатори загроз виробничій безпеці регіону *

Індикатори	Індекси промислової продукції, %	Індекси продукції сільського господарства, %	Темпи зростання (зниження) прийнятого експлуатацію житла	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями
2004	109,9	116,5		12,3
2005	111,1	90,1	122,9	9,6
2006	103	101,2	81,84	10
2007	105,8	104,5	149,31	15,5
2008	100	103,6	109,17	17,4
2009	83,6	98,6	51,47	21
2010	99,8	86,6	152,6	17
2011	98	129,9	98,5	17,8
2012	98	108,2	121,4	20,4
2013	89,6	102,8	99,7	20,7

* Джерело: обчислено автором за даними, приведеними у статзбірниках [17; 18]

Промисловий комплекс області формують близько 250 великих і середніх промислових підприємств двадцяти п'яти основних видів економічної діяльності, на яких працюють 42,5 тис. осіб. На Чернігівщину припадає 1,4 % загальноукраїнського обсягу реалізованої промислової продукції (наведено у.[14]).

На території області знаходиться ряд підприємств, які є значними виробниками окремих видів продукції в Україні. Серед них: ПАТ «Слов'янські шпалери - КФТП»; ПрАТ «Камвольно - суконна компанія «Чексіл»; Чернігівське відділення компанії ПАТ «САН ІнБев Україна» та ПрАТ «Тютюнова компанія «В.А.Т.- Прилуки»; товариства «Прилуцький завод протипожежного та спеціального машинобудування «Пожспецмаш» та «ВП «Пожспецмаш» – єдині в Україні виробники пожежних машин; ТОВ «Прилуцький завод «Білкозин» - єдиний в Україні виробник штучної колагенової оболонки, компанія «Інекс Укр Паркет»; ТОВ «Новофіл» – єдиний виробник оплетеної еластомірної нитки (спіральна позументна) в Україні; ПрАТ «Чернігівська взуттєва фабрика «Берегиня». Однак, незважаючи на значний промисловий потенціал, індекси промислової продукції, починаючи з 2008 року мають низхідний тренд розвитку, та к 2013 року майже досягають значення кризисного 2009 року – 89,6 % (таблиця 2), що говорить про неефективне функціонування виробничо-економічної системи регіону.

Вважається, що Чернігівщина має значний потенціал у галузі сільського господарства. Так, за офіційними даними, загальна площа сільськогосподарських угідь становить 2068,4 тис. га або 64,8 % земель області. Сільське господарство області є значним сегментом економіки, його частка у валовій доданій вартості зросла з 18,4 % у 2009 році до 20,8 % у 2012 році. Сільськогосподарський комплекс області налічує 1014 сільськогосподарських підприємств різних форм власності та господарювання, в тому числі 298 господарських товариств, 139 приватних підприємств, 28 кооперативів, 482 фермерських господарства, 9 державних підприємств 58 підприємств інших форм господарювання, а також 159,7 тис. одиниць особистих селянських господарств. Основна спеціалізація галузі рослинництва регіону – вирощування зернових та технічних культур, кормовиробництво, тваринництва – молочно - м'ясне скотарство та виробництво свинини.

Однак, щодо індексів продукції сільського господарства, необхідно відмітити, що хоча загальні обсяги продукції мають позитивну динаміку, але темпи приросту зменшуються.

За структурою економіки Чернігівщина відноситься до промислово - аграрного типу економіки (у структурі валової доданої вартості області за 2012 рік промисловість займала 24,9%, сільське господарство – 20,8%, послуги – 41,9%).

За результатами комплексного аналізу, проведеного спеціалістами Чернігівської обласної державної адміністрації, визначено, що для області характерним є дефіцит інвестиційних вкладень, що унеможливило подальший розвиток економіки. Статистичні дані свідчать, що за 2013 рік за рахунок усіх джерел фінансування в області було освоєно 2842 млн. грн.. капітальних інвестицій (22 місце по Україні). Необхідно зауважити, що, хоча ця сума є і трохи більшою показника 2012 року (2470,2 млн.грн.), але все ж таки не досягає рівня 2011 року (3047,8 млн.грн.).

Питома вага підприємств області, що займалися інноваціями у 2013 році, становила 20,7%, загальна сума витрат - 134074,9 грн. І хоча, починаючи з 2005 року, спостерігається стійке збільшення кількості підприємств, що впроваджували інновації, однак у 2013 році їх кількість так і не досягнула значення 2004 року – 36%. Найбільш інноваційно активними останніми роками були підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів.

Стосовно залучення іноземних інвестицій, необхідно відмітити, що ситуація характеризується позитивною динамікою. Так, за даними органів статистики, станом на 01.10.2014 року в економіку області було залучено 108,5 млн. дол. США (наростаючим підсумком з початку інвестування). Найбільшим інвестором є Німеччина, за 2014 рік – 42,4 млн. дол. США, або 39,1 % від загальної суми інвестицій. Але, при цьому, прямі інвестиції з області в економіку країн світу за даними підприємств та організацій не здійснювались. Незважаючи на те, що обсяг іноземних інвестицій, залучених в область, постійно зростає, за значенням показника у розрахунку на одну особу населення – 120,9 дол. США, область знаходиться на 25 місці серед інших регіонів України (менше значення мають тільки Чернівецька обл. – 77,1 дол. США, та Тернопільська обл. – 63,6 дол. США).

Отже, можемо стверджувати, що зниження індексів промислової продукції та продукції сільського господарства, зменшення обсягів прийнятого в експлуатацію житла, зниження інвестиційної активності, та незначна кількість впровадження інновацій на підприємствах області є свідченням дуже негативної тенденції - уповільнення економічного зростання в регіоні.

Для проведення оцінки індикаторів фінансової безпеки регіону розглянемо ситуацію щодо забезпеченості обласного бюджету доходами. Аналіз статистичних даних свідчить, що, незважаючи на нарощування обсягів мобілізованих податків, зборів та платежів, в структурі доходів місцевих бюджетів міжбюджетні трансферти переважають над власними доходами бюджетів. При цьому темпи росту трансфертів випереджають темпи росту власних доходів. За офіційними даними, у 2013 року головними джерелами надходжень були: податок на доходи фізичних осіб (питома вага - 63,2%); плата за землю – 11,6%; єдиний податок – 6,9 %. За показником бюджетної забезпеченості на 1 мешканця у 2013 році область займала 21 місце по Україні.

Щодо динаміки видатків місцевих бюджетів, необхідно відмітити постійне зростання їх обсягів протягом останніх років. У структурі видатків переважають поточні витрати, серед яких найбільшу питому вагу мають такі: видатки на освіту – 36 %; соціальний захист та соціальне забезпечення – 24,6%; охорона здоров'я – 24,4 %.

Необхідно зауважити, що, оскільки місцеві бюджети області протягом тривалого періоду часи були дотаційними, в контексті проведення реформи територіальної організації влади та відповідних змін в бюджетному законодавстві, викликає занепокоєння здатність місцевих органів влади

мобілізувати, розподілити та використати фінансові ресурси для якісного та ефективного виконання покладених на них завдань.

Демографічна складова є однією з визначальних факторів забезпечення економічної безпеки регіону в цілому. Тому, враховуючи важливість і значущість даного аспекту, проаналізуємо демографічну ситуацію в регіоні. На рис. 6 автором візуалізована динаміка народжуваності та смертності населення регіону.

Аналіз статистичних даних свідчить, що, порівняно з підсумками Всеукраїнського перепису населення у 2001 році, к 2014 року кількість населення області зменшилась на 178,5 тис. осіб (або на 14,4 %) і становила 1066,8 тис. осіб.

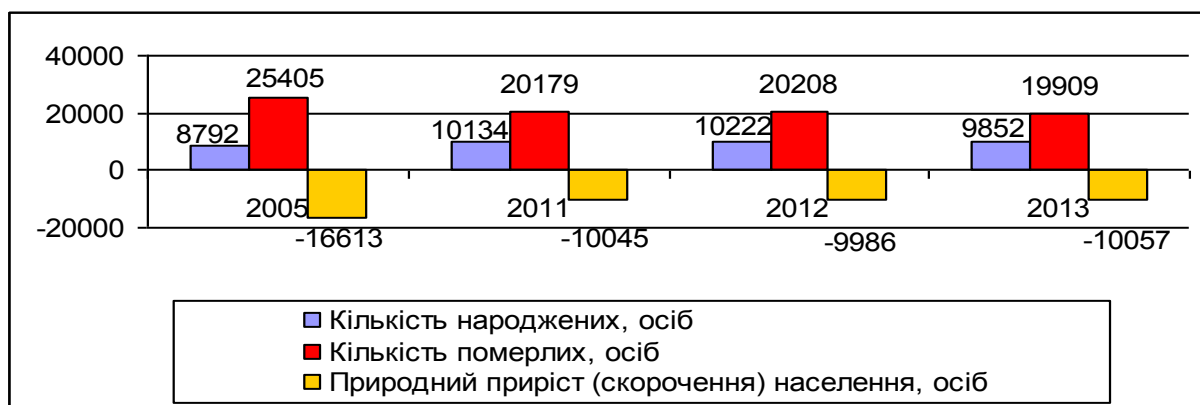

Рис.3 Природне скорочення населення, осіб *

* Джерело: обчислено та побудовано автором за даними, приведеними у статзбірниках [17; 18]

Причиною зменшення кількості населення є, перш за все, його природне скорочення. За результатами досліджень [15], темпи скорочення населення в Чернігівській області є найвищими в Україні.

Результатом зниження народжуваності та зростання смертності є регресивна вікова структура населення. Станом на 1 січня 2014 року частка населення віком 15-64 роки становить 68,2 %, частка осіб віком 65 років і вище в загальній чисельності населення – 18,7 %, що є найвищим значенням показника по країні загалом. При цьому частка наймолодшого населення області у віці 0-14 років становила 13,1% загальної чисельності населення. Така ситуація призводить до демографічного навантаження на працездатне населення та зумовлює зростання частки населення, що потребує соціального захисту. Область має найвищий в Україні рівень демографічної старості жителів.

Ситуація на ринку праці Чернігівської області характеризується скороченням чисельності безробітних протягом останніх п'яти років до 48,4 тис. осіб (за офіційними статистичними даними). Рівень безробіття населення (за методологією МОП) досягав максимального значення у 2009 році (11,1 % та 12,6 % відповідних вікових груп). Протягом останніх чотирьох років спостерігається позитивна тенденція зменшення рівня безробіття, однак

значення показника у 2013 році знаходиться на рівні 2004, при цьому область є на передостанньому місці серед інших регіонів України (рис.4).

Щодо оцінки рівня життя населення, то у даному контексті одним з основних оціночних показників є рівень доходів населення. На рис.5 наведена динаміка рівня доходів на 1 особу, а також середнє значення показника по Україні, за ретроспективний період 2004-2013 рр.

Аналіз наведених даних свідчить, що номінальні доходи населення Чернігівської області зростають. При цьому, у 2009 році спостерігалось максимальне зниження темпів приросту доходів населення (89,7% до попереднього року), найбільш суттєве зростання реальних доходів відбулося у 2005 році (121,9 %).

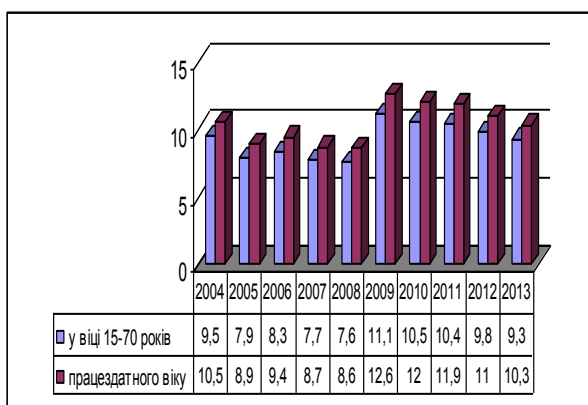

Рис.4 Рівень безробіття населення (за методологією МОП) у 2004 – 2013рр. (у % до економічно активного населення відповідної вікової групи) *

* Джерело: обчислено та побудовано автором за даними, приведеніми у статзбірниках [17; 18]

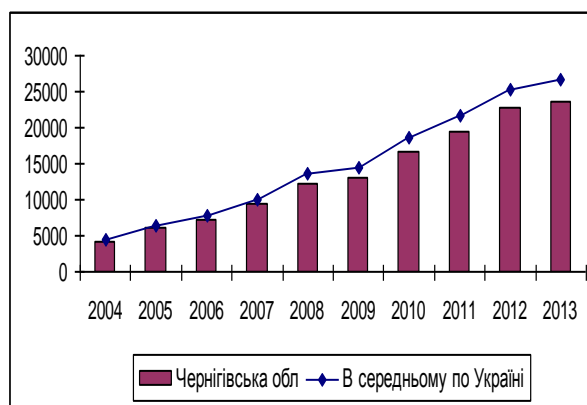

Рис.5 Динаміка рівня доходів населення Чернігівської області, на 1 особу, грн. *

У подальшому, починаючи з 2010 року, характерним є низхідний тренд приросту реального доходу. Так, за 2013 рік приріст реального доходу населення склав лише 104%, що нижче навіть значення 2008 року (105,3 %).

Досліджуючи рівень та якість життя населення Чернігівської області як головної складової соціально-демографічної безпеки регіону, доцільно зазначити, що, починаючи з 2006 року спостерігається тенденція стійкого збільшення відриву рівня доходів населення від середнього значення по країні. При цьому зростання номінального обсягу доходів населення, на думку багатьох дослідників, відбувається за рахунок збільшення доходів «багатших» прошарків населення (дані статистики). Така думка підтверджується розрахунками, наведеними Міністерством соціальної політики, згідно яких питома вага сімей (домогосподарств), які мають доходи на одну особу нижчі, ніж визначена межа бідності, кожного року в Чернігівській області збільшується і у 2013 році досягає вже 8,2 % (для порівняння -у попередньому році – 6,1 %).

Для оцінки значень індикаторів економічної безпеки регіону в зовнішньо-економічній сфері необхідно дослідити результати зовнішньої

діяльності регіону за ретроспективний період.

Отже, показники зовнішньої торгівлі товарами Чернігівської області за період 2004-2013 рр. візуалізовано автором на рис. 6. Як бачимо, за період з 2004 до 2008 року спостерігалась позитивна тенденція збільшення загального товарообороту, причому за рахунок збільшення експорту товарів. Найбільш кризовий період – 2009 рік, починаючи з якого характерним є переважання обсягів імпорту над експортом товарів, тому торгівельне сальдо від'ємне. Максимального значення від'ємне сальдо зовнішньоторгівельного обороту області досягло у 2011 році (-143,8 млн. дол. США). Після незначного вирівнювання ситуації у 2012 році, для 2013 року знову притаманною є тенденцію збільшення від'ємного сальдо зовнішнього обороту товарами.

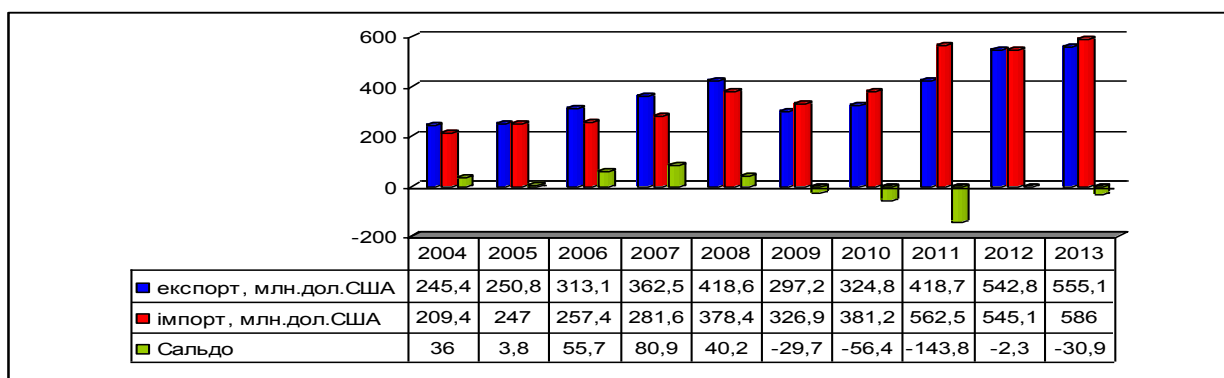

Рис.6 Динаміка показників зовнішньої торгівлі товарами *

* Джерело: обчислено та побудовано автором за даними, приведеними у статзбірниках [17; 18]

На рис. 7 відображені показники зовнішньої торгівлі Чернігівської області послугами. Бачимо, що зовнішньоторгівельний оборот послугами незначний, причому протягом всього досліджуваного періоду характерною тенденцією є негативне сальдо. Найбільш кризовим періодом в сфері зовнішньої торгівлі послугами був 2011 рік (від'ємне сальдо складало 33,4 млн.дол.США).

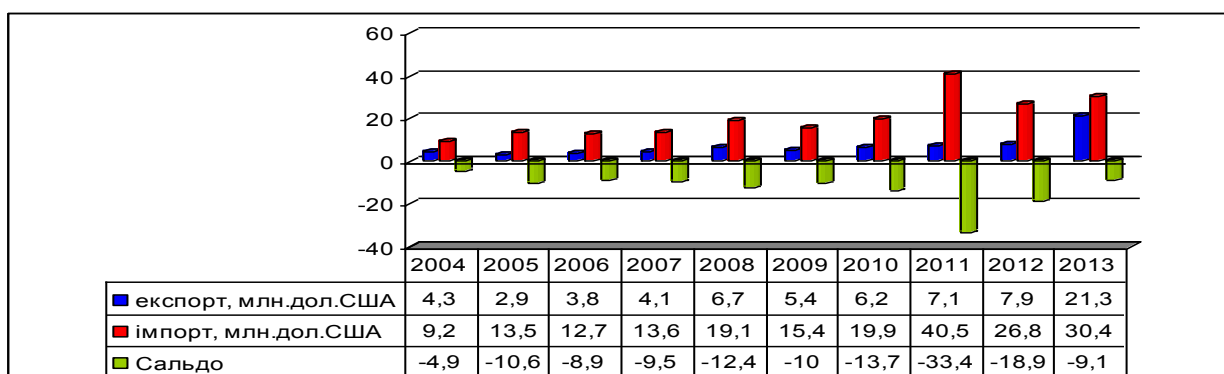

Рис.7 Динаміка показників зовнішньої торгівлі послугами

* Джерело: обчислено та побудовано автором за даними, приведеними у статзбірниках [17; 18]

Аналізуючи дані стосовно географічної структури зовнішньої торгівлі товарами, наведену на рис. 8, можемо відмітити, що найбільший обсяг

товарів експортується до країн СНД, причому питома вага товарообороту з країнами даної групи має тенденцію до збільшення.

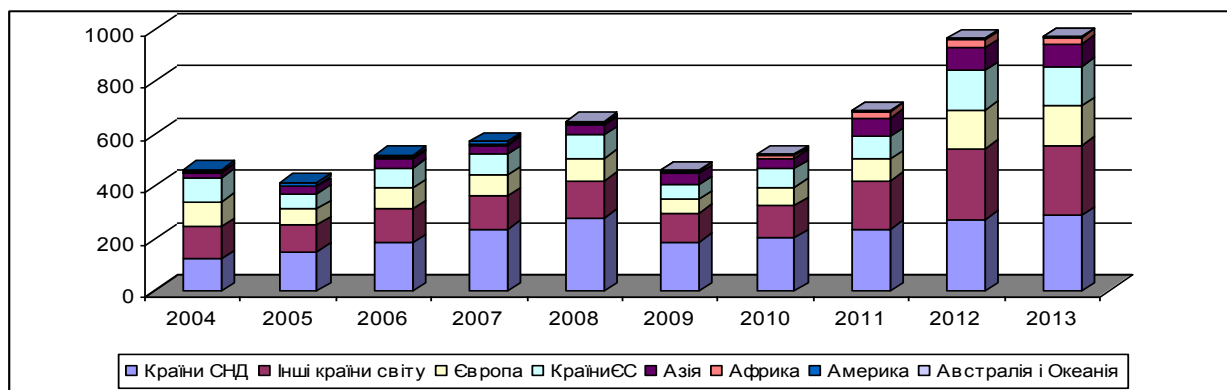

Рис. 8 Географічна структура експорту товарів області, млн. дол. США *

* Джерело: обчислено та побудовано автором за даними, приведеними у статзбірниках [17; 18]

Відносно імпорту товарів до Чернігівської області можемо зазначити, що, виходячі з даних, візуалізованих автором на рис. 9, протягом періоду, що аналізується, обсяг товарів, ввезених з країн СНД, постійно зростає, та, починаючи з 2012 року, саме країни СНД є найбільш вагомими імпортерами в області.

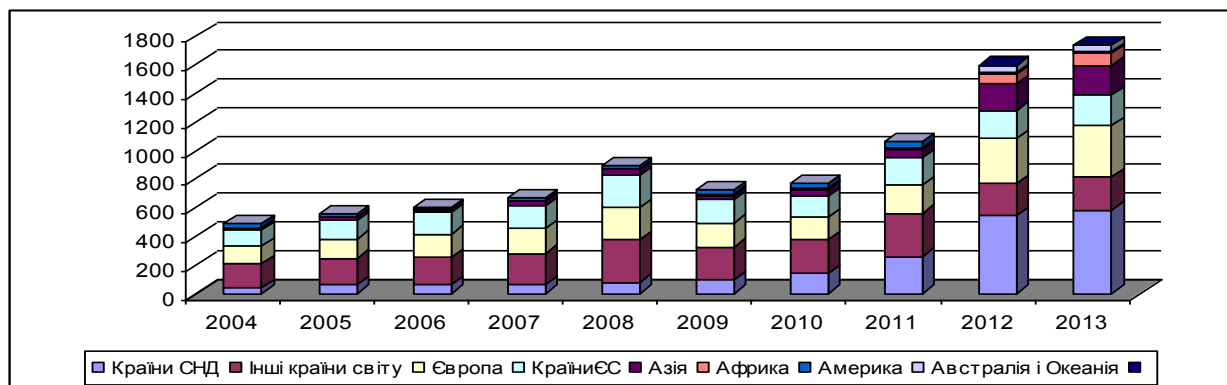

Рис. 9 Географічна структура імпорту товарів, млн. дол. США *

* Джерело: обчислено та побудовано автором за даними, приведеними у статзбірниках [17; 18]

В умовах зміни загальнодержавного вектору формування зовнішніх відносин, з метою об'єктивної ідентифікації загроз економічній безпеці регіону доцільно розглянути зовнішньоторгівельні відносини Чернігівської області з країнами СНД більш детально.

Отже, в результаті аналізу географічної структури зовнішнього товарообігу області за останні роки, визначено, що найбільш вагомими торговельними партнерами області є країни СНД, серед яких найбільш питома вага припадає на Російську Федерацію (9% серед загального обсягу торгівлі товарами у 2013 році). В умовах визнання Російської Федерації агресором по відношенню до України, та, відповідно, згорання торговельних відносин, залежність економіки Чернігівської області від взаємовідносин з

даною країною може бути ідентифікована як реальна загроза економічній безпеці регіону.

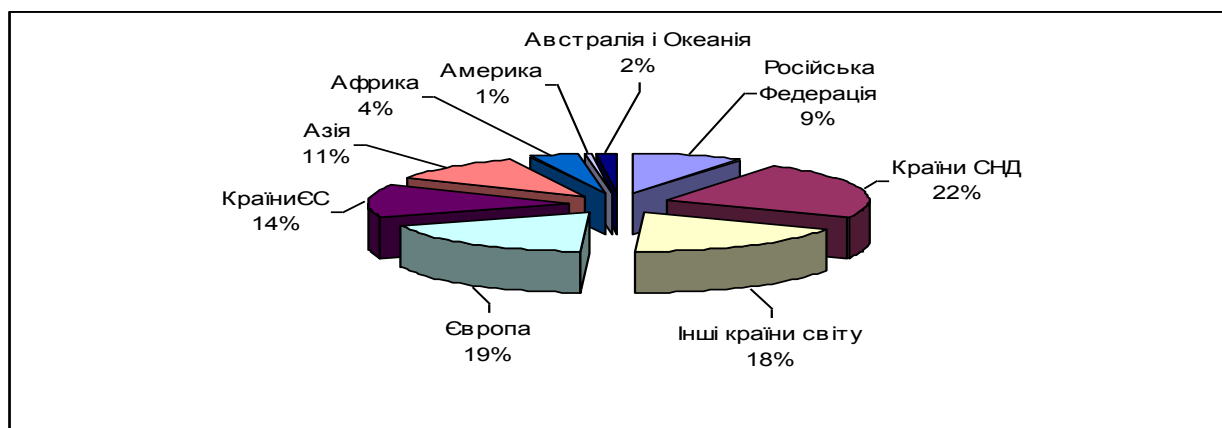

Рис. 10 Географічна структура зовнішнього товарообігу Чернігівській області за 2013 рік *

* Джерело: обчислено та побудовано автором за даними, приведеними у статзбірниках [17; 18]

Проведення ідентифікації загроз в сфері продовольчої безпеки базується на дослідженні показників, що впливають на рівень продовольчої безпеки просторових територій. Отже, з аналізу статистичної інформації, відомо, що, станом на 01.01.2014 року, земельна площа області складає 3190,3 тис. га (5,3 % загальної площі), землі сільськогосподарського призначення - 2124,9 тис. га., або 66,6%, посівна площа - 1160,6 тис. га, або 36,38 %.

Загалом, за результатами досліджень, для ґрунтів сільськогосподарських угідь області характерним є знижений рівень природної родючості, отже, відповідно до грошової оцінки ріллі, область має найбільш бідні землі в Україні. Офіційні джерела свідчать, що область за показником забезпеченості водними ресурсами входить в п'ятірку найбільш забезпечених по країні. Ще одним позитивним фактором в сфері продовольчої безпеки є наявність в області розгалуженої транспортної системи.

У структурі валової доданої вартості Чернігівської області сільське господарство займає 20,8 %. Загрозливою тенденцією є зниження рівня рентабельності виробництва основних видів продукції рослинництва та деяких видів тваринництва в сільськогосподарських підприємствах.

Необхідно зауважити, що для області, як і України загалом, характерним є явище урбанізації, а саме збільшення чисельності міського населення та зменшення сільського. За офіційними даними, станом на 01.01.2014 кількість сільського населення складала всього 384,8 тис. осіб, або 36,07 % від загальної кількості.

В сфері енергетичної безпеки область має кращі позиції, ніж в інших розглянутих вище складових економічної безпеки. За оцінками експертів відомо, що частка області в загальнодержавному обсязі використання паливно-енергетичних ресурсів не є значною: палива – 0,9%, теплоенергії – 1,5%, електроенергії – 0,9%. Однак, незважаючи на збільшення обсягів

витрат на впровадження енергозберігаючих заходів, ефективність від даних операцій зменшується, про що свідчить постійне зменшення вартості зекономлених паливно-енергетичних ресурсів, (за 2013 рік – всього 29,1 млн.грн., за 2012 – 45,6 млн.грн.), та значне, у порівнянні з 2012 роком, зменшення обсягів зекономленого тон умовного палива.

При цьому, відомо, що область має значний потенціал нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії, але, незважаючи на це, їх частка в енергетичному балансі складає не більше 5%. Хоча, за розрахунками експертів, можливим є заміщення органічного палива за рахунок використання саме нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії на рівні 61 % [14].

Отже, підсумовуючи наведені вище викладки аналітичного характеру, можемо виділити такі загрози економічній безпеці Чернігівської області в розрізі складових:

1) виробнича безпека:

- значне скорочення ВРП (56%-69% від середнього по країні на 1 особу);
- зменшення обсягів виробництва промислової продукції та продукції сільського господарства;
- зниження інноваційної активності;
- високий ступінь фізичного (більше 70%) та морального зносу основних виробничих фондів.

2) інвестиційна безпека:

- низький обсяг капітальних інвестицій (32%-64% від середнього по Україні);
- незначний обсяг прямих іноземних інвестицій.

3) фінансова безпека:

- дотаційність місцевих бюджетів протягом тривалого періоду до запровадження змін у бюджетному законодавстві 2015 року;

4) соціально-демографічна безпека:

- депопуляція населення – постійне зменшення народжуваності, збільшення смертності, відсутність природного приросту населення;
- старіння населення, збільшення навантаження на працюючу частину;
- скорочення тривалості життя;
- високий рівень безробіття населення;
- збільшення питомої ваги домогосподарств, що проживають за межею бідності;

5) зовнішньоекономічна безпека:

- негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами протягом тривалого часу;
- значна питома вага Російської Федерації в зовнішньому товарообігу області;

6) продовольча безпека:

- зменшення кількості сільського населення;
- зниження рівня рентабельності продукції сільського господарства;
- зниження природної родючості сільськогосподарських угідь;

7) енергетична безпека:

- неефективне використання наявного потенціалу нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії;

Висновки. Проведений регіональний аналіз індикаторів загроз економічній безпеці дає підстави визначити, що особливо небезпечними та такими, що мають кризове значення, в Чернігівській області є такі: загрози в сфері соціально-демографічної безпеки (це депопуляція та старіння населення, низькій рівень життя); загрози в сфері інвестиційної безпеки (низька інвестиційна привабливість регіону); загрози в сфері зовнішньо-економічної та виробничої безпеки.

Окрім специфічних регіональних, для Чернігівської області характерним є і наявність загальнодержавних загроз економічній безпеці. Найсуттєвішими з них дослідники називають такі: політичні загрози, залежність від виробників нафтопродуктів та електроенергії, втрата зовнішніх ринків, зростання імпорту, продаж акцій стратегічно важливих підприємств, відтік інтелекту, тінізація економіки (досліджено у [16]).

Таким чином, при стратегічному плануванні розвитку регіону та вирішенні завдань забезпечення економічної безпеки необхідно враховувати регіональну специфіку ідентифікації загроз, з метою формування реального, адекватного сучасним умовам, комплексу організаційно-правових заходів.

Проблема економічної безпеки в регіональному вимірі має надзвичайно актуальне значення в сучасних умовах глибокої економічної та політичної кризи, тому вкрай необхідним є подальше її вивчення на основі залучення широкого кола фахівців – науковців, експертів та практиків усіх гілок влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України Про основи національної безпеки України. від 19.06.2003 № 964-IV. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена Наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 N 60. http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm
3. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : моногр. / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Сасенко. — К. : Знання України, 2011. — 299 с.
4. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк ; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. — К., 2008. — 48 с.
5. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б.В. Губський. — К., 2001. — С. 13.
6. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. — К. : КНТЕУ, 2001. — 309 с.
7. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика: збірник/ Т.Т. Ковальчук. - К.: Т-во "Знання", 2004. - 638 с.

- 8 Мішина І. Г. Проблема формування теоретичних основ економічної безпеки суспільства / І. Г. Мішина // Торгівля і ринок України : темат. зб. наук. пр. ; голов. ред. О.О. Шубін. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2004.– Вип. 16. – Т. 1. – 352 с.
9. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / [Геєць В.М., Клебанова Т.С., Черняк О.І., та ін.]; за ред. В.М. Гейця. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
10. Пастернак-Таранущенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія / Г.А. Пастернак-Таранущенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 320 с.
11. Шлемко В. Т. Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІС, 1997. – 144 с.
12. Дічек О.І.. Економічна безпека регіонів – складова національної системи безпеки. Електронний ресурс. Режим доступу <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2013/05/blog-post.html>
13. Економічна безпека України: суть та напрямки забезпечення. Електронний ресурс. Режим доступу <http://old.niss.gov.ua/book/rozdil/rozd03.htm>
14. Проект стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2020 року. Електронний ресурс. Режим доступу http://cg.gov.ua/web_docs/1/2014/12/docs/ANALIZ_ok_51.pdf
15. Сучасні демографічні процеси в Україні та їх врахування в програмах відтворення трудового потенціалу. Електронний ресурс. Режим доступу <http://old.niss.gov.ua/Monitor/januar2009/26.htm>
16. Янків М.Д. Флейчук М.І. Методичні аспекти аналізу рівня економічної безпеки регіону Електронний ресурс. Режим доступу http://mev.lac.lviv.ua/downloads/ied/stati/konkurentospromozhnist_LKA.pdf
17. Головне управління статистики у Чернігівській області. Офіційний веб-сайт <http://www.chernigivstat.gov.ua/>
18. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. <http://www.ukrstat.gov.ua/>